

ספרי' — אוצר הספרים — ליובאוויטש

לקוטי שיחות

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

שניאורסאהן

מליובאוויטש

תרומה

מתורגם ומעובד לפי השיחות של לקוטי שיחות חלק כא

(תרגום חפשי)

יוצא לאור על ידי

„מכון לוי יצחק“

כפר חב"ד ב'

שנת חמשת אלפים שבע מאות שישים ותשע לבריאה

שנת השישים לנשיאות כ"ק אדמו"ר מלך המשיח

שנת הקהל

IN LOVING MEMORY OF MY DEAR BROTHER-IN-LAW
Reb Yitzchok Moshe (Ian) ben Reb Dovid Asniel ע"ה
Ekman (Santiago, Chile)

Passed away on the 24th day of Shevat, 5769

ת. נ. צ. ב. ה.

DEDICATED BY HIS SISTER AND BROTHER-IN-LAW
Rabbi & Mrs. Yosef Y. and Gittel Rochel שיחי
Shagalov

הכתובת להשיג השיחות באינטרנט:

<http://www.torah4blind.org>

א. שם הפרשה – „תרומה“

כבר דובר פעמים רבות¹ על שמות הפרשות בתורה: אמנם, בפשטות נקראת כל פרשה על שם התחלתה, אך כיון שקריאת שם הפרשה הוא מנהג ישראל, והרי מנהג ישראל תורה היא?² וכל עניני התורה מדוייקים ביותר, הרי מובן, ששמה של כל פרשה מבטא את תוכנה המיוחד של הפרשה³.

כפי שמוכח גם מדברי הבעל-שם-טוב⁴ לגבי עניני העולם בכלל, ש„שמו אשר יקרא לו בלשון הקודש“ הוא חיותו של הדבר, ורומז על תוכנו.

וענין זה, ששם הפרשה אינו רק סימן בלבד, מוכח גם משמה של פרשתנו – „תרומה“⁵: אם נאמר ששמה של כל פרשה הוא רק על שם התחלתה, ורק משום שיש צורך בשם שונה לכל פרשה, אי אפשר, לרוב, לקבוע את שם הפרשה לפי המילה הראשונה ממש, כיון שמספר פרשות פותחות באותן מילים, כגון: אלה תולדות, ויאמר ה' וכדומה. ולכן הכרחי לבחור מילה הכתובה בסמוך לתחילת הפרשה, אך מבדילה פרשה זו מפרשות אחרות –

ולפי זה לא היה צריך לקרוא לפרשתנו בשם „תרומה“, אלא במילה „ויקחו“⁶ הכתובה לפני כן וסמוכה יותר לתחילת הפרשה.

מכך מובן שקריאת הפרשה בשם „תרומה“ אינה רק כדי לסמנה, ולהבדילה מפרשות אחרות, אלא

(1) ראה לקו"ש ח"ה ע' 57 ואילך.

(2) ראה ירושלמי פסחים פ"ד ה"א.

(3) להעיר ממדרש תדשא פ"כ: בכל הספרים הקדושים יש בהן חכמה ובינה ודיעה למה נכתבו ונקרא שמם כו' למה נקרא שמו בראשית כו'.

(4) ראה שער היחוד והאמונה פ"א.

(5) עוד הוכחה לזה – מפ' נח ותולדות, כמשנ"ט במ"א (ראה לקו"ש ח"ה ע' 354 ואילך. ועוד).

(6) עדי"ז נקרא ברמב"ם בסדר תפלות שלו („ויקחו לי“). ובראש"ע ריש פרשתנו: בפרשת ויקחו לי תרומה. אבל במנהג

ישראל בכ"כ מקומות (ברובם), בכל החומשים שראיתי וכו' נקרא – תרומה. וראה עדי"ז בכמה סדרות, דנקראות ברמב"ם וראשונים באופן א' (ובב' תיבות) ובמנהג ישראל (בדורות

אחרונים?) בשם אחר (ובתיבה אחת), ולדוגמא: ואתה תצוה, תצוה (הובא ונת' בלקו"ש [המתורגם] חט"ז ע' 364 וש"ג);

פקודי, אלה פקודי (ראה לקו"ש חכ"א ע' 250 הערה 3); וזאת תהי', „מצורע“ (ראה לקו"ש [המתורגם] ח"ז ע' 105, 108

ואילך); ויקח קרח, „קרח“ (לקו"ש [המתורגם] ח"ה ע' 207. וש"ג); ראשי המטות, „מטות“, „אלה מסעי“, „מסעי“ (לקו"ש

שם ע' 412. וש"ג). ועוד.

משום ששם זה מבטא את תוכן הפרשה, ואת המיוחד אותה מפרשות אחרות.

יש להבין: בנוסף לכך שהמילה „תרומה“ איננה מבטאת, לכאורה, את תוכן הפרשה כולה, כדלהלן בסעיף ב', הרי יותר מכך: הענין של „תרומה“ איננו חידוש המיוחד דוקא פרשה זו, כי ישנם מספר סוגים של „תרומה“, כדברי חז"ל⁷ „עשר תרומות הן“, ופרשתנו עוסקת רק בסוג אחד של תרומה – התרומה למלאכת המשכן. ואפילו לפי דרשת חז"ל⁸, הרי רק „ג' תרומות אמורות כאן“. ובמיוחד כאשר „תרומה“ סתם היא התרומה הניתנת לכהן, ואם כך כיצד ניתן לומר שהשם „תרומה“ מביע את התוכן המיוחד של פרשה זו כולה, כאשר ענין התרומה נלמד מפרשות אחרות בתורה ביתר הרבה⁹ מאשר תרומת המשכן כאן?

ב. תוכן הפרשה – עשיית המשכן

ועוד: התוכן המיוחד של פרשתנו הוא, בפשטות – הציווי אודות מלאכת עשיית ובנין המשכן. ולכאורה אין ענין זה מובע כלל במילה „תרומה“, המבטאת רק את ההפרשה והנדבה של ישראל לצורך המשכן, אך לא את עשיית המשכן – „ועשו לי מקדש“. וכיצד ניתן אפוא לומר, שתוכן הפרשה – עשיית המשכן – מובע במילה „תרומה“?

השאלה על כך אף קשה יותר: לכאורה, מתאים היה יותר, שהפרשה תפתח בפסוק¹¹ „ועשו לי מקדש...“, שהוא, היסוד והתמצית של כל הציוויים בפרשה, כולל הציווי „ויקחו לי תרומה“, אשר הוא כדי לאפשר את קיום הציווי „ועשו לי מקדש“. ואם כך, צריך היה לכתוב תחלה „וידבר... ועשו לי מקדש...“ ורק לאחר מכן צריכים היו להופיע הציוויים אודות אופן הביצוע בפועל: „ויקחו לי תרומה...“ – נדבת המשכן, ולאחר מכן אופן בניית המשכן¹².

(7) ברייתא דמלאכת המשכן בתחלתה. יל"ש כאן עה"פ. וראה פ"י הר"א בן הרמב"ם ריש פרשתנו.

(8) ירושלמי שקלים פ"א ה"א. פרש"י ר"פ, אמרו רבותינו.

(9) בברייתא דמלאכת המשכן שם: תרומה גדולה. אבל ביל"ש כאן: מתחיל תרומה (סתם), תרומת מעשר. וכ"ה להלן בברייתא שם כשמתחיל לפרט: תרומה תרומת מעשר כו' לכהנים.

(10) ראה בס"פ קרח.

(11) כה, ת.

(12) ועי' מ"ש הרמב"ן ריש פרשתנו (וראה פ"י בעקב יוד, ה)

להביא את 770 הביתה!

כל מי שהיה ב-770 אי פעם, זוכר בודאי את שלל

הקובצים והעלונים המחולקים בכל ליל שבת קודש

כעת ניתן להשיג את חלקם ברשת האינטרנט, אצלך בבית!

קבצים גרפיים וקבצי טקסט:

דבר מלכות: שיחות כ"ק אד"ש מה"מ מהשנים תנש"א-תשנ"ב.

יחי המלך: קונטרס שבועי, הכולל שיחות-קודש בעניני גאולה ומשיח.

המעשה הוא העיקר: לקט תורות למעשה בפועל משיחות כ"ק אד"ש מה"מ (החל משנת תשמ"ח).

שיחת הגאולה: גיליון שבועי של ימות המשיח, בהוצאת „האגודה למען הגאולה האמיתית והשלמה“.

מעייני חיי: גיליון שבועי לילדים, בהוצאת „מכון לוי יצחק“ בכפר חב"ד ב'.

האמונה הטהורה: גיליון שבועי בעניני אחרית הימים.

קבצים גרפיים בלבד:

לקוטי שיחות: שיחה מוגהת של כ"ק אד"ש מה"מ הו"ל לקראת כל שבת ב-770,

על-ידי „ועד להפצת שיחות“.

חדש לקוטי שיחות (מתורגם): שיחה מוגהת של כ"ק אד"ש מה"מ הנדפס בספרי

לקוטי שיחות, בהוצאת „מכון לוי יצחק“ בכפר חב"ד ב'.

להקהיל קהילות: גיליון שבועי מתורתו של משיח בעניני הקהלות קהילות בשבת,

בהוצאת צא"ח העולמית, ניו-יורק.

קבצי טקסט בלבד:

פנימיות: ירחון לבני הישיבות, בהוצאת מרכז את"ה בארץ הקודש.

ליקוט ניגונים: שתי חוברות על הניגונים שניגן וביאר כ"ק אד"ש מה"מ, בהוצאת קה"ת (תשנ"ב).

דרך הישרה: (אידיש) קונטרס מיוחד לילדים, הכולל שיחות-קודש בעניני גאולה ומשיח.

לעבן מיט דער צייט: (אידיש) קטעים לפרשת השבוע מתוך הספר, בהוצאת ישיבת

„אהלי תורה“, ניו-יורק.

דבר תורה: (אידיש) דף שבועי לילדים, הו"ל על-ידי מוסד חינוך „אהלי תורה“, ניו-יורק.

כמו-כן ניתן להוריד באתר את „קונטרס בית רבינו שבבבל“

ושיחת ש"פ שופטים התנש"א

מדור מיוחד לספרים וחברות באנגלית בעניני גאולה ומשיח!

האתר מנוהל ע"י הרה"ת ר' יוסף-יצחק הלוי שגלוב

וכתובתו: <http://www.moshiach.net/blind>

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד!

ווערן דורך משיח צדקנו, „ובנה מקדש במקומו“, וע"פ דברי הרמב"ם, „הכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם, אנשים ונשים כמקדש המדבר“, איז מובן אז אַזוי איז דאָס אויך בנוגע צום בית שלישי, אַז יעדער איד וועט זיך אין דעם משתתף זיין ע"י נדבותיו, אנשים נשים, ויש לומר – אויך טף (ווי ס'איז געווען בנדבת המשכן).

(משיחות לילות ד', ה', ו' ושבת קודש פ' תרומה תשנ"ב)

(6) ל' הרמב"ם שם ספ"א.

(7) הל' ביהב"ח פ"א הי"ב.

בדורנו זה – היזר האחרון בגלות ודור הראשון של גאולה – לאחרי שסיימו הכל. וצריך להיות רק קבלת פני משיח צדקנו בפועל – ודאי שהקב"ה מברך כל יהודי בעשירות בזה בגשמיות וברוחניות, עד באופן (כשם שהי' בימי צאתך מארץ מצרים" כך גם עתה "אראנו נפלאות") ש"אין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים"...

כדי...לנצל את העשירות (זהב כסף ונחושת וגו') בשביל לעשות מבייתו הפרטי משכן ומקדש להי' (ושכנתי בתוכם בתוך כל אחד ואחד). כולל – גם ע"י נתינה לצדקה לבנות בית הכנסת ובית המדרש כפשוטו, "מקדש מעט".

ועוד והוא העיקר – בענין שהזמן גרמא – בניית בית המקדש השלישי בפשטות ממש:

לאחרי כל הפירושים בפסוק "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", כולל הפירוש "בתוך כל א' וא'" – הרי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, לכל לראש הפירוש בזה בנוגע להלכה למעשה – שעל בני מוטל החיוב לבנות את בית המקדש.

ובנוגע אלינו הכוונה – לבנות את בית המקדש השלישי, בפשטות ממש, כפס"ד הרמב"ם⁵ שיבנה ע"י משיח צדקנו, "ובנה מקדש במקומו", וע"פ דברי הרמב"ם⁶ "הכל חייבים לבנות ולסעד בעצמן ובממונם, אנשים ונשים כמקדש המדבר", מובן שכך הוא גם בנוגע לבית השלישי, שכל יהודי ישתתף בזה ע"י נדבותיו, אנשים נשים, ויש לומר – גם טף (כפי שהי' בנדבת המשכן).

מכך שהתורה מקדימה את הציווי „ויקחו לי תרומה“ לפני הפסוק „ועשו לי מקדש“, מובן ההיפך, שהמילה „תרומה“ מבטאת את תוכן ענין המשכן יותר מאשר הפסוק „ועשו לי מקדש“!

ויותר מכך: ענין המשכן הוא, לכאורה, ההיפך מענין התרומה: תכליתו של המשכן היא כשמו – „ושכנתי“¹¹ בתוכם¹³. כלומר, לא עשיית המשכן, „ועשו לי מקדש“, אלא השראת השכינה בתוך המשכן, וכל עוד אין מתקיים הענין של „שכנתי“, למרות שהבנין כבר מושלם כולו, עדיין אין זה משכן באמת¹⁴.

והשראת השכינה במשכן יכולה להיעשות רק על ידי רצונו וכחו של ה' יתברך הכל יכול, כדברי שלמה¹⁵: „הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה“¹⁶, שזוהי התמיהה על כך ששכינתו הבלתי מוגבלת, אשר „השמים ושמי השמים – כולל העולמות העליונים – לא יכלכלוך“ קשורה ושוכנת „בבית הזה“. ובכך מודגש, שהדבר הוא רק מצד כחו הבלתי מוגבל של הקדוש-ברוך-הוא¹⁷, ולא עקב כחו ופעולתו של האדם למטה –

ואילו משמעות המילה „תרומה“ מדגישה, להיפך, את פעולתו של האדם, ולא את השראת האלקות במקדש מלמעלה. ויותר מכך: במילה „תרומה“ – ולא „מקדש“ – אין נרמז אפילו כיצד הופכת נדבת המשכן להיות של הקדוש-ברוך-הוא, אלא רמוזה כאן רק ההפרשה מצד האדם¹⁸.

הטעם ש, הקדים הארון והכפורת, אף שקדם במעשה הוא עשיית המשכן את אהלו ואת מכסו, „כי הוא מוקדם במעלה“ ד, עיקר התפקוד במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון.¹³ ראה ראב"ע כאן כה, ח.

(14) ראה פרש"י שמיני ט, כג. וראה אה"ח פרשתנו כה, ח ס"ד"ה ונראה שזוהי הפי' (והחילוק): ועשו לי (ותיקף נעשה) מקדש, וכאשר שרתה בו שכינה – הי' משכן. וראה כלי יקר (כו, א) ד"ה ואת המשכן תעשה.

(15) מלכים א ה, כו. (16) ועד"ו אמר משה לגבי המשכן – ראה פסיקתא ד"ר פ"ב. סוף פ"ו. פס"ד ספ"ו. תנחומא תשא יו"ד (ועוד).

(17) וראה אה"ח יוצא קעת, ב ואילך. ביאה"ו (להצ"צ) יוצא ע' קד ואילך. ספר המאמרים פר"ת ס"ע קפג ואילך. ד"ה רב ברכ"י (פ"ג) וד"ה האומנם תרמ"ג.

(18) כפרש"י ע"ה פ' ד"ה תרומה, הפרשה" (וכן הוא בת"א ותיב"ע כאן). וההמשך בפרש"י: „יפרישו לי מממונם נדבה“, היינו בפ' הכתוב „ויקחו לי תרומה“, וכהמשך (וסיים) לפירושו „ויקחו לי תרומה – לי לשמי“. וראה בארוכה לקו"ש [המתורגם] תש"ז ע' 301 ואילך.

ג. לשם מה מפורטת בניית המשכן?

כדי להבין זאת, יש להקדים שאלה כללית בענין זה: מדוע מספרת התורה בהרחבה רבה כל כך על תרומת המשכן, עשיית קרשי המשכן, היריעות וכו'! וכשאלת חז"ל¹⁹, „מאי דהוה הוה“ (=מה שהיה – היה!) התורה בעצמה אומרת שהמשכן הוא ארעי, כנאמר²⁰, „ואהיה מתהלך באהל ובמשכן“, זהו ציווי רק „לפי שעה“²¹ כמו שנאמר²² כי לא באתם עד בירושלים²³, בית עולמים. ואם כך, לשם מה חשובים פרטי המשכן לישראל לדורות, בכל התקופות ובכל המקומות²⁴, גם לאחר שהמשכן נגנז²⁵, ובמקומו נבנה בית המקדש?

את הסיפור והדינים של בנין בתי המקדשות, למרות שגם הם חרבו, צריכים ישראל לדעת בקשר למקדש שלעתידי, כי רוב ועיקר הבנין שלעתידי מבוסס על סדר הבנין של הבית הראשון והשני²⁶. אך מדוע חשוב לדעת עתה גם את כל הפרטים של תרומת המשכן ועשייתו²⁷?

יותר מכך: לגבי בית המקדש, הקריאה והלימוד של פרטי בנין הבית אינם מהווים רק הכנה לבנין שלעתידי, כי „כשיבנה במהרה בימינו יש לשמור ולעשות התבנית ההוא...“²⁸, אלא יותר מכך: על ידי הלימוד והעיסוק בצורת הבית, הרי – כפי שאמר הקדוש-ברוך-הוא – „אני מעלה עליהם כאילו הם עוסקים בבנין הבית“²⁹, וכהסבר חז"ל²⁹,

(19) יומא ה, ב. ועוד.
(20) שמואל ב, ז, ו. ועי' פרש"י שם. וראה חז"ב רמא, א. ובכ"מ.
(21) לשון הרמב"ם ריש הל' בית הבחירה.
(22) ראה יב, ט.
(23) ראה רמב"ם שם ה"ג.
(24) בפרש"י (כה, ט): וכן תעשו לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכירות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם. אבל זהו רק בנוגע לכלי המשכן, אבל לא בנוגע למשכן עצמו. ולהעיר מרמב"ן שם: ולא ידעתי שיהי' זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו. וראה ר"ם גור"א ט"ז לפרש"י. ובארוכה אה"ח שם.
(25) סוטה ט, א.
(26) ראה רמב"ם בהקדמתו לפיה"מ בנוגע למס' מדות. ובפתיחה למס' מדות מתו"ט.
(27) וראה בארוכה אה"ח שם.
(28) ל' הרמב"ם בפיה"מ שם.
(29) תנחומא צו יד. ובכ"מ.

הוספה

בשורת הגאולה

פז.

בדורנו זה – דער דור האחרון אין גלות און דור הראשון פון גאולה – לאחרי וואָס מ'האָט שוין אַלץ פאַרענדיקט, און עס דאַרף נאָר זיין קבלת פני משיח צדקנו בפועל – איז זיכער אַז דער אויבערשטער בענטשט יעדער איד מיט עשירות בזהב בגשמיות וברוחניות, ביז באופן (ווי ס'איז געווען „כימי צאתך מארץ מצרים“ אַזוי איז אויך איצטער „אראנו נפלאות“) – אַז „אין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים“..

בכדי . . . צו אויסנוצן די עשירות („זהב וכסף ונחושת וגו'“) אויף מאַכן פון דער אייגענער שטוב אַ משכן ומקדש לה' (ושכנתי בתוכם בתוך כל א' וא'), כולל – אויך דורך געבן צדקה אויף אויפבויען אַ בית הכנסת ובית המדרש כפשוטו, „מקדש מעט“³⁰.

ועוד והוא העיקר – בענין שהזמן גרמא – אויפבויען דעם בית המקדש השלישי בפשטות ממש:

לאחרי כל הפירושים אין דעם פסוק „ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם“, כולל דעם פירוש „בתוך כל א' וא'“ – איז דאָך אין מקרא יוצא מידי פשוטו, לכל לראש איז דער פירוש בזה בנוגע להלכה למעשה – אַז אידן האָבן דעם חיוב צו אויפבויען דעם בית המקדש.

ובנוגע אלינו מיינט עס – צו אויפבויען דעם בית המקדש השלישי, בפשטות ממש, כפס"ד הרמב"ם אַז דאָס וועט אויפגעבויט

- (1) מיכה ז, טו.
- (2) בכורות ה, ב. וכו' בתנחומא בשלח כה. הובא בפרש"י בא יג, יג (וראה לקו"ש חט"ז ע' 253 הערה 20).
- (3) יחזקאל יא, טז. מגילה כט, א.
- (4) שבת סג, א. וש"נ.
- (5) ה' מלכים רפ"א ובסופו. וראה לקו"ש ח"י"ח ע' 418 ואילך. וש"נ.

על ידי כך מבטיחים שלא יהא „בנין ביתי בטל“³⁰. במה דברים אמורים – כאשר הקריאה והלימוד הם בענינים של בנין בית המקדש, שבנינו היא מצוה לדורות, אם כי בפועל אי אפשר לבנותו כעת³¹. אך המשכן הרי היה ציווי רק לדורו.

ד. בניית המשכן – שלב בניית בית המקדש

לכאורה ניתן היה להשיב, כפי שכבר דובר בהרחבה³², שהציווי „ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם“ אמנם נאמר בקשר לבניית המשכן, אך זהו ציווי לדורות על בניית „בית לה'“³³ – ציווי על כל בתי המקדשות, כולל המקדש שלעתיד. שאת הציווי על כל בתי המקדשות לומדים מהציווי על בניית המשכן.

זאת, ועוד: אמנם, צורת ופירטי מדות האורך והרוחב של בית המקדש היו שונים מהמשכן, אך הענינים העיקריים שבו היו בדומה למשכן, כמבואר ברמב"ם³⁴. כמו כן לומדים מהציווי על תרומת ונדבת המשכן לגבי בית המקדש, ש„הכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם אנשים ונשים“³⁵.

ולפי זה מובן, שגם הקריאה והלימוד אודות מלאכת המשכן חשוב ומסייע לבניית בית המקדש כראוי.

ויותר מכך יש לומר, ולפחות בפנימיות הענינים: העובדה, שבפועל היה כך, שתחילה בנו את המשכן „לפי שעה“ כאשר עדיין לא באתם עד עתה...“ ורק לאחר מכן³⁶ בנו „בית לדורי דורות“³⁷, נובעת מכך שזהו סדר ואופן קיום המצוה – מן הקל אל הכבד: בתחילה משכן (אהל, ארע"י) ולא נחלה במקום קבוע, ורק לאחר מכן היה יכול להיות בית קבוע – בית עולמים בירושלים³⁸.

(30) ראה בארוכה לקו"ש [המתורגם] ח"י"ח ע' 444 ואילך. וש"נ.

(31) ראה אה"ח שם, ת. ובארוכה – לקו"ש שם.
(32) בבאור הרמב"ם ריש הל' בית הבחירה – ראה לקו"ש [המתורגם] חט"ז ע' 322 ואילך. וש"נ.
(33) ל' הרמב"ם שם.
(34) שם פ"א ה"ה. וראה שם פ"ז ה"א. פ"ז ה"א. ועוד. וראה לקו"ש שם ע' 325 (ס"ז). וש"נ.
(35) רמב"ם שם פ"א ה"ב.

(36) להעיר מוח"ב שם אה"ח שם – הטעם בזה שלאחרי המשכן הוצרך להיות משכן שילה לפני בנין ביהמ"ק בירושלים.
(37) רמב"ם שם ה"ג.
(38) להעיר ממשנ"ת (לקו"ש [המתורגם] ח"ז ע' 21 הערה 69),

ומכך מובן לגבי הלימוד והקריאה של „צורת הבית“. כדי שתהיה שלימות ב„כאילו הם עוסקין בבנין הבית“ אין די בלימוד ובקריאה של תורת הבית, אלא יש צורך לעסוק לפני כן בצורת המשכן – ואף בפרטים שאינם במקדש. ורק לאחר מכן יכולה להיות שלימות של „אני מעלה עליהם כאילו הן עוסקין בבנין הבית“ על ידי העיסוק בצורת הבית³⁹.

אך אין די בכך, כי התורה היא נצחית⁴⁰, וכשם שבפועל היתה תקופה ומצב שבהם היה המשכן קיים בפני עצמו, ועל ידי בניית המשכן קיימו את מצות „ועשו לי מקדש“, יש לומר, שגם ענין זה הוא נצחי⁴¹ – שיש מצב רוחני של קיום בנין המשכן⁴² בפני עצמו⁴³.

שהסדר דמשכן ביהמ"ק (דשלמה) וביהמ"ק דלעתיד הוא – אור, כלי, דירה לעצמותו. ע"ש.

(39) וי"ל שזה גופא מרומז (עכ"פ) ברמב"ם – בזה שהאריך להביא שם, וכבר נתפרש בתורה משכן שעשה משה רבינו וה' לפי שעה שנאמר כו' כיון שנכנסו לארץ העמידו המשכן בגלגל כו' – הסדר בהקמת המשכן גלגל שילה* וכן נוב וגבעון עד לנגבנה המקדש בירושלים, שבוה מבואר לא רק הסדר שה' בקיום המצוה ד, ועשו לי מקדש (דמאי דהוי) כ"א סדר הלימוד דהל' ביהמ"ב, שקיום מצות בנין ביהמ"ק ע"י שעוסקים בצורת הבית (כנ"ל במדרשים, וכמו שמדגיש הרמב"ם בריש ההלכות בהכתוב (תהלים קכב, ו) שהביא, שאלו שלום ירושלים גו' – ראה בארוכה לקו"ש [המתורגם] ח"י"ח ע' 449-450) הוא כשלומדים ההלכות על סדר הרמב"ם – כולל ומתחיל ע"ד המשכן שעשה משה, גלגל שילה וכו'.

(40) תניא רפ"ז.

(41) ובדוגמת מ"ש הצפ"נ (מפענצ"פ פ"ה ס"ב, ושי"ן) לענין שבועת משה, שהמתפיס בו חל הנדר, אף שהתיר שבועתו, ד, כיון שהשבועה כתובה בתורה והוה דבר הנמשך וכאילו השבועה ישנה תמיד, „דכל שכתוב בתורה הדבר הוי נצחי ולא רק מה שהי“.

(42) ולהעיר מהפ"י בהגש"פ: אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית הבחירה דיינו, שהרי יש להם משכן ובבנין ביהמ"ק נתוספו עשרה נסים (רשב"ם, כל בו, אבודרהם ועוד).
(43) ובפרט שגם כפשוטו המשכן הוא נצחי (ולא נחרב כביהמ"ק) ורק נגנו (פוסט שם*), ויתירה מזו אר"ל (יומא עב, סע"א. סוכה מה, ב) עה"פ (פרשתנו כו, טו) עצים שטים עומדים – „שעומדים לעולם ולעולמי עולמים“, „שיטבו“ – ראה פרש"י יומא וסוכה שם. וראה ח"י"י פרשתנו שם. וראה תנא דבי אליהו רבה ספכ"ה (כג): ומפני מה נטמן המשכן עד היום הזה מפני שעשאוהו הכשרים בנדבת לבם וקשה לפני הקב"ה להפסיד כל מה שעשו הכשרים בנדבת לבם ולעתידי יבא הקב"ה וישרה בתוכו כמדה הראשונה שנאמר כו' באתי לגני גו'. וראה לקו"ש [המתורגם] חט"ז ע' 308. ע' 499 ואילך.

(* ראה הערה 36.

(* וראה תדב"ד פ"ח: אשריהן הצדיקים שאין שונא שולט להם ובמנעשי ידיהם שכן מצונו במשכן כו' אבל במשכן שנעשה שלמה שלט בו שונא כו'.

ט. עבודת האדם במקדש

לפי האמור לעיל יובן מדוע נלמד הציווי של בנין המקדש דוקא מן המשכן, כדלעיל סעיף ד':

כיון שהחידוש של השראת השכינה במקדש, לעומת מתן תורה, היא בהיותה תוצאה של עבודת האדם, וענין זה היה גלוי יותר דוקא במשכן שבמדבר, ומכך לומדים שזוהו העיקר גם במקדש.

לפי זה יש לבאר בפנימיות הענינים את דיוקן של הרמב"ם בכנותו את המשכן – „מקדש המדבר“, בהלכה „הכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם אנשים וגושים כמקדש המדבר“, למרות שבהלכה קודמת⁹⁰ אין הוא מתבטא בכינוי „מקדש המדבר“⁹¹:

הענין של עבודת האדם באופן של „תרומה“ בכניית בית המקדש – „לבנות ולסעד בעצמן ובממונם“ – נובע ודומה ל„מקדש המדבר“, אשר לא ישב אדם שם, שאין זה מקום הקשור לגילוי אלקות, והמשכן נוצר ונבנה כתוצאה של עבודת

90 בריש הל' בית הבחירה לא כתב (משכן שעשה משה רבינו) במדבר.
91 משא"כ לפניו בה"ה שכתב „כעין קלעי החצר שהיו במדבר“.

ופעולת האדם כדלעיל.

י. בניית משכן לה' גם במצב רוחני של „מדבר“

זוהי ההוראה הנלמדת מהמשכן ותורתו לעבודתו הרוחנית של כל אחד בכל תקופה שהיא: לעתים חש האדם את עצמו במצב של „מדבר“, אשר לא ישב אדם שם – אין אצלו „ישב“ של קדושה ואלקות, ואז הוא עלול ח"ו להתייאש. אומרים לו, שישנו גם מקדש המדבר, ואדרבה: הציווי „ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם“ התחיל והתקיים בפועל במשכן של ישראל בהיותם במצב של „מדבר“.

וכאשר יהודי בונה משכן דוקא בהיותו במצב רוחני של „מדבר“, נגרם „יתרון האור מן החושך“⁹², עד אשר הוא מגיע לדרגת „מדבר דקדושה“ – לדרגה של „כי לא אדם הוא“, שמעל לדרגת אדם העליון⁹³.

(משיחת ש"פ תרומה תשמ"מ)

92 קהלת ב, יג.

93 ראה לקו"ת במדבר ד, ג ואילך. שה"ש כב, א. כג, סעי' ב ואילך. ועוד. וראה לקו"ת [המתורגם] חט"ט ע' 508.

לזכות

כ"ק אֲדוֹנָנוּ מוֹרְנוּ וּרְבִינוּ מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ

ויהי'ר שעי' קיום הוראת

כ"ק אדמו"ר מלך המשיח (בשיחת ב' ניסן ה'תשמ"ח)

להכריז יחי', יקויים הבטחתו הק',

שההכרזה תפעל 'ביאת דוד מלכא משיחא'

יהי אֲדוֹנָנוּ מוֹרְנוּ וּרְבִינוּ מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ לְעוֹלָם וָעֶד

ה. החידוש במשכן – השראת השכינה על ידי עבודת האדם

ההסבר לכך הוא:

לגבי זמן השראת השכינה למטה מוצאים במדרשים שתי דעות. לפי מאמר חז"ל אחד שרתה השכינה למטה במתן תורה, שאז „בטל“⁴⁴ גזירה ראשונה ואמר: התחוננים יעלו לעליונים והעליונים ירדו לתחוננים, ואני המתחיל, שנאמר⁴⁵: „וירד ה' על הר סיני“⁴⁶ וכתבי⁴⁷: „ואל משה אמר עלה אל ה'“. ובמקום אחר אומרים חז"ל⁴⁸: „אימתי שרתה השכינה בארץ, ביום שהוקם המשכן“⁴⁹.

ומובן שאין מחלוקת בין הדעות הללו: השראת השכינה במתן תורה היתה משום „אני המתחיל וירד ה' על הר סיני“, וכיון שהיה זה מלמעלה, ולכן, למרות שבשעת מעשה, כאשר ירד ה' על ההר, הרי „כל הנוגע בהר מות יומת“⁵⁰ כלומר, שהיתה קדושה בהר סיני הגשמי, אך „במשוך היובל“ – שזוהו „סימן סילוק שכינה“ – הרי „המה יעלו בהר“⁵¹, הר סיני נותר כמקודם, וחז"ל⁵².

ואילו השראת השכינה במשכן היא על ידי „ועשו לי מקדש“, על ידי עשייתם של בני ישראל, וכפי שהתורה מדגישה גם בפרטי המשכן והכלים: ועשו⁵³, ואת המשכן תעשה⁵⁴, וכדומה. וכיון שהשראת השכינה הגיעה באמצעות עבודת האדם⁵⁵. הרי הקדושה

44 שמו"ר פ"ב, ג. תנחומא וארא טו.

45 יתרו יט, כ.

46 ולפי פ"י המת"כ כ"ה הכוונה בב"ר פ"ט, ד.

47 משפטים כד, א.

48 במדב"ר פ"ג, ב. פ"ב, ו. ובכ"מ.

49 ובלקו"ת צו י, ד: ומעשה המשכן הוא תיקון לזה להיות דירה בתחוננים כו וכמ"ש ברבות בראשית פ"ט כו'. וראה רד"ה באתי לגני השי"ת.

50 יתרו שם, יב.

51 שם, יג ובפרש"י.

52 לבד בני" שפסקה וזהמתן (שבת קמו, א. ושי"ג) גם לאחרי במשוך היובל ולתמיד (ראה המשך תערי"ב ח"ב ע' תתקלא). ואף שעי" חטא העגל חזרה (וח"א נב, ב. קבו, ב. ח"ב קצג, סעי"ב) לא חזרה לגמרי (כדמוכח בשבת וכו' שם. וראה חסד לאברהם מעין ראשון [עין כל נהר] פ"ג. נצוצי אורות לוח"ג יד, ב. לקו"ת ח"א ע' 10). ולהעיר מהדיוק חזרה ולא שהוא דבר חדש. ועצ"ע.

53 מתחיל מהארון (פרשתנו כה, יו"ד ואילך) „ועשו ארון“, „ועשית בדי“, „ועשית כפורת גו“, וכן בכל פרטי הכלים. והקרישים (כו, טו ואילך).

54 כו, א.

55 להעיר מאבות דר"ג (פ"א): גדולה מלאכה שאף הקב"ה

נקבעה⁵⁶ בתוך גשמיות המשכן⁵⁷ והמשכן וחלקיו נעשו קדושים.

לפי תורת החסידות, ובלשון המדרש הנ"ל, יש להסביר זאת כך: השראת השכינה בשעת מתן תורה היתה מלמעלה⁵⁸ – „ואני המתחיל שנאמר וירד ה' על הר סיני“. וכיון שהתכלית של „עליונים ירדו לתחוננים“ היא ש„תחוננים יעלו לעליונים“, שהעולם ייהפך לדירה לו יתברך, והרי למעלה „אין כח חסר פועל“⁵⁹ – לכן נעשו „התחוננים“ דירה לו יתברך⁶⁰, ולכן מוצאים שהקול של עשרת הדברות הגיע מכל ארבע רוחות העולם ומן השמים ומן הארץ⁶¹, כלומר, שהעולם „ועק" את הענין של „אנכי ה' אלקיך“.

אך התכלית המושלמת היא, ש„התחוננים“ ייהפכו לדירה לקדוש־ברוך־הוא לא רק על ידי „פועל“ המתבצע מצד כחו יתברך, אך אין זה „קב שלו“⁶², עשיית התחונן, אלא באמצעות „פועל“

לא השרה שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה* שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ולהעיר מל' רש"י פקודי (לס, מג) שמיני (ט, כג): יהי' שתשרה שכינה במעשה ידיכם.

56 ראה גם לקו"ת [המתורגם] חט"ט סעי' 220 ואילך (ושי"ג) ער"ו לגבי קדושת א"י, שתלות הקדושה בארץ נקבעה דוקא ע"י מעשה הכיבוש. וגם בנוגע לקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה (רמב"ם הל' ביהב"ח פ"ו הט"ז) קביעת הקדושה במקום היא מצד מעשה הקידוש שקדשה שלמה (ראה שם הערה 49). וראה גם לקו"ת [המתורגם] ח"ט ע' 157.

57 ואולי י"ל שזוהו החילוק בין הענין דהשראת השכינה (שזה ה' במ"ח), ל„ושכנתי בתוכם“ שע"ש נק' משכן (ראה תניא פמ"א נו, ב). אנה"כ ס"כ"ג (קלו, א). ולהעיר מפלוגתת הראשונים בהשראת השכינה במקום המקדש והביאור בזה (בהס' שבהערה 17, וש"ג).

58 ראה לקו"ת ראה כה, ב. המשך תערי"ב שם ע' תתקל ואילך. וראה לקו"ת [המתורגם] ח"ח ע' 23 ואילך.

59 ראה פרדס שי"א פ"ג – הובא ונת' בסהמ"צ להצ"צ מצות האמנת אלקות פ"א. המשך תרס"ו ע' ה ואילך. קלט ואילך. (וראה בהוספות שם ע' תרד ואילך – בהוצאת קה"ת תשל"ו). ובהוצאת תנש"א ע' תרנו ואילך). ד"ה שובה ור"ה ולקחתם אעתי"ר.

60 וראה לקו"ת [המתורגם] ח"ט ע' 209, שזה נעשה בתחלת הבריאה מצד תנאוה הקב"ה כו'.

61 תנחומא שמות כה. שמו"ר פ"ה, ט. הובא ברש"י יתרו כ, ב. תניא פל"ז.

62 ב"מ לח, א.

(* דמולל כל בניי. ראה ויקהל לו. ד: הנוש"ם את כל מלאכת הקודש איש איש ממלאכתו אשר המה נוש"ם. שם ז: והמלאכה ה' דים (ובפרש"י שם). פרש"י שם לו. א. שנתן נפשו על המלאכה. פקודי לו. לב ופרש"י שם: יעשו בני ישראל את המלאכה גו'.

שיתבצע על ידי התחתון, שהאדם יעשה דירה לו יתברך בעולם הזה על ידי עבודתו.

וזהו החידוש שבמשכן לעומת מתן תורה. את הענין של „ושכנתי בתוכם“ הביאו ישראל על ידי עבודתם – על ידי „ועשו לי מקדש“.

בכך מובן מדוע מקדימה התורה את הענין של „ויקחו לי תרומה“ – כי הענין, שהשראת השכינה במשכן באה על ידי עבודתם של ישראל, מתבטא ב„תרומה“, כדלהלן.

1. ביטול או הזדככות התחתון

ל„תרומה“ יש שני מובנים: א) כפירוש רש"י⁶³ – הפרשה. ב) הרמזה⁶⁴. שני פירושים אלו, הקשורים זה לזה, אינם רק מסבירים ש„הרמזה“ של העולם ועניניו: זהב וכסף וכדומה, לאלקות מתבצעת על ידי „הפרשת“ האדם, אלא הם גם מתארים את אופן העבודה והעליה:

המילה „תרומה“ – הפרשה – מדיגישה שאין האדם נותן את כל מה שיש לו, אלא הוא מפריש חלק מנכסיו ומריס אותו, ונותן אותו לקדוש – ברוך-הוא – „לי – לשמי“⁶⁵.

ויש הבדל בין שני האופנים הללו של השראת השכינה: כאשר השראת השכינה באה מלמעלה, כבמ"ת, הרי היא באופן שווה בכל חלקי העולם.

ואילו כאשר השראת השכינה נגרמת באמצעות עבודתו של התחתון, ה„מטה“, הרי יש הבדלים בהתאם לדרגת נדיבת לבו, ויש סדר והדרגה, מן הקל אל הכבד: „תחתונים“ שאינם בטלים לאלקות, והיהודי בעבודתו מפריש חלק מהם (תפסת מרובה לא תפסת)⁶⁶ ומרים אותו לקב"ה. ולאחר מכן הוא עולה מדרגה לדרגה, ומפריש ומרים חלק נכבד יותר מן העולם⁶⁷, עד אשר כל העולם יהיה דירה

לקב"ה באמצעות עבודתו⁶⁸. והבדל זה אינו רק בסדר ואופן הבירור והעליה של העולם, אלא הוא מתבטא גם באופן ההתבטלות שגורמת השראת השכינה:

כאשר השראת השכינה היא מלמעלה, נגרם ביטול במציאות העולם, כי גילוי השכינה אינו מאפשר מציאות מחוץ לאלקות. וכדברי חז"ל⁶⁹ אודות מתן תורה: „צפור לא צוות... שור לא געה“. ואילו ההתבטלות עקב השראת השכינה הנגרמת מצד פעולת האדם, ובמיוחד בתחילת עבודתו, כאשר מתחילים „לבנות את המשכן“, היא כ„הפרשה“ בלבד – הוא לוקח חלק ממציאותו ו„מרים“ אותו לקב"ה, אך לא באופן שהוא מבטלו לגמרי, ושלול את עצם מציאותו, כי האדם נשלעצמו אינו יכול לשלול ולבטל לגמרי את עצם מציאותו.

ובניסוח כלל יותר: במתן תורה – ביטול התחתון, בעשיית המשכן – הזדככות התחתון.

2. החידוש בפרשה – תרומה

זוהי הסיבה לכך שהתורה מפרטת את כל י"ג⁷⁰ או ט"ז⁷¹ פרטי הדברים בתרומה למלאכת המשכן,

פ' תרומה – בירור והעל" דעניני העולם. וראה לקו"ש [המתורגם] ח"ג ע' 161 ואילך.

68) ראה לקו"ש (שנסמן לקמן הערה 75) יתירה מזו, ש"ל שבהפרשת ונתינת מתנות כהונה מתבטאת שלימות הענין בדירה בתחתונים, בהחלק הנשאר בירוש האדם, שמתמשך בזה לא מפני שהם נכסיו שלו, אלא לפי שהקב"ה „הוא הנותן לך“ – נתנו לו וצריך להשתמש בזה כפי רצון ה'.

69) שמו"ד ספכ"ט.

70) פרש"י ריש פרשתנו (ודעת זקנים מבע"ה). תנחומא כאן ה. שהש"ד פ"ד, יג. ח"ב קמח, א.

71) בחיי זה, זו כלי יקר פרשתנו שם, ג. וראה ח"ב קלה, א. – ובראב"ע (כה, ג) טז' דברים – וראה רא"ם וחוקני. וראה אה"ת (פרשתנו ע' א'שפג. א'שצ. א'תי. א'תיד). תיווך ב' הדיעות. ועד"ו ברע"ב ויש"ך עה"ת כאן.

63) ובתרגומים כאן, כנ"ל הערה 18.
64) זרר פרשתנו קמז, א. וראה לקו"ש ח"ט' שבהערה 18.
65) פרש"י ריש פרשתנו. וראה לקו"ש שם.
66) תגינה י, א. וש"נ.
67) ע"פ הג"ל יש לבאר סדר הפרשיות – יתרו משפטים

תרומה (ראה לקו"ש [המתורגם] ח"ט' ע' 264): יתרו הוא פ' מתן תורה, המשכה מלמעלה למטה שפעלה (בישראל – גילוי האמונה, ובעולם) ביטול העולם; אחרי מ"ת מתחילה העבודה דבירור העולם לייחוד מציאות העולם עם אלקות. והסדר בזה הוא, דתחלה הוא פ' משפטים (מצות שכליות), הפועלים (בשכל) האדם, שנעשה „יהוד נפלא“ עם תכנתו ית' (תניא פ"ה), ואח"כ

כי בעבודת האדם להפיכת העולם לדירה לו יתברך⁷² הרי העבודה והעליה של כל חלק של העולם הוא באופן שונה⁷³ – סוג שונה של תרומה, הן בהפרשה והן בהרמה.

ולפי זה מובן מדוע מקדימה התורה את הציווי „ויקחו לי תרומה“ לפני „ועשו לי מקדש“, ומדוע שם הפרשה הוא „תרומה“, כי החידוש העקרי של הפרשה הוא התכלית של דירה בתחתונים בבנין המשכן, הנעשית על ידי פעולת האדם, בסדר מן הקל אל הכבד – הפרשה ותרומה, ורק לאחר מכן – מקדש. דוקא על ידי כך מתממשת התכלית המושלמת של בריאת העולם.

וזהו ענין התרומה, השראת השכינה על ידי הפרשת האדם באופן הנ"ל, לאחר ששרתה השכינה בזמן מתן תורה מצד הבורא (ואני המתחיל) – דוקא באמצעות עבודה, ודוקא אז שורה עיקר השכינה בתחתונים⁷⁴.

בכך מובן גם מדוע נקראת הפרשה בשם „תרומה“, כי השלימות והמעלה של כל עשר התרומות⁷⁵ היא כפי שהיא מתבטאת בפרשתנו, שעל ידי התרומה – הפרשה והרמה, נעשה משכן – השראת השכינה על ידי פעולת האדם ועבודתו.

ה. המשכן – גילוי אלקות ב„מדבר“ הרוחני

לפי גילוי זה ניתן להסביר כיצד בניית המשכן בפני עצמה, שלא רק כהכנה לבית המקדש, היא ענין נצח⁷⁶, שהרי התורה היא נצחית:

התחלת עבודת ה„מטה“, ה„תרומה“, דוקא בעת זו אינה רק משום שהיה זה לאחר מתן תורה, לאחר „במשוך היובל“⁷⁷, שזוהו הסימן לסילוק השכינה⁷⁸,

72) ראה לקו"ש [המתורגם] ח"ג ע' 161 ואילך.
73) ראה לקו"ש ח"א ע' 112 ואילך.
74) ראה המשך תעריב שם (ס"ע) תתקלה ואילך, וגילוי אלקות בדרך פשיטות בדוגמת לעת"ל ה' בביהמ"ק שהוא השלימות (דועשו לי מקדש – בביהמ"ק ה' התפיסה דאלקות בפשיטות ומי שה' בביהמ"ק ה' בו הרגש אלקות כו", ע"ש. משא"כ במ"ת (ראה בהנסמן לעיל הערה 58).
75) ראה בארוכה לקו"ש [המתורגם] ח"ה ע' 241 ואילך (סעיף ד"ח) דשלימות הענין דירה בתחתונים הנ"ל מתבטאת בהענין והפרשת תרומה וכל מתנות כהונה.
76) שעפ"ז יומתק זה שהמשכן הוא קיים לעולם (ראה הערה 43).
77) יתרו יט, יב"ג.
78) פרש"י שם, יג.

ואשר משום כך לא הורגש אז בגלוי „וירד ה' על הר סיני“, אלא גם משום שזה היה במדבר: המשמעות הרוחנית של „מדבר“⁷⁹ היא מקום ומצב שבו „לא“⁸⁰ ישב אדם (העליון⁸¹ שעל הכסא) שם – שם אין גילוי אלקות, באופן של ישב. ואילו עיר מושב היא מקום של גילוי אלקות – ישב אדם העליון שם.

וזהו ההבדל, באופן כללי, בין המשכן לבין בית המקדש בירושלים: בית המקדש נבנה לאחר שבאו ישראל „אל המנוחה ואל הנחלה“, כאשר יצאו מן המדבר והגיעו למקום ישוב בני אדם. הוא נבנה בארץ ישראל, אשר עליה נאמר⁸² „תמיד עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה“, ובארץ ישראל עצמה – בירושלים, מקום של יראת שלם⁸³, שלימות היראה⁸⁴, ובירושלים עצמה – במקום שהוא „שער השמים“⁸⁵ –

המקדש, הדירה לעצמותו, אשר עושים מדברים תחתונים, הוא איננו אפוא תוצאה של עבודת האדם בלבד, אלא גם מצד „אשר יבחר“, בחירת וקדושת הקב"ה השורה והופכת את המקום להיות כלי לאלקות.

אך במדבר, שאיננו מקום ישוב אדם, וכלל אינו ראוי להיות כלי לאלקות, ולהיפך: זהו מדבר העמים⁸⁶, נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים⁸⁷ – שם עשיית המשכן, הפיכת מקום זה לדירה לקדוש-ברוך-הוא, היא תוצאה של עבודת האדם בלבד, באופן של תרומה, כדלעיל.

ולכן, דוקא מ„מקדש המדבר“⁸⁸ נלמדת ההוראה וניתן הכה, שגם בזמן הגלות, כאשר „אותותינו לא ראינו“⁸⁹, ב„מדבר העמים“ שלנו, שבו אין גילוי אלקות אלא חושך כפול ומכופל – גם כמצב זה אפשרי וניתן הכה לבנות משכן לה' – ושכנתי בתוכם.

79) ראה לקו"ת ראה לב, ס"ב ואילך. ובכ"מ.
80) ירמ' ב, ו.
81) מ"ד פנ"ז, ג. ראה שם.
82) עקב יא, יב.
83) ב"ר פנ"ז, יו"ד. תוד"ה הר תענית טז, א.
84) לקו"ת ר"ה ט, ב. שה"ש ו, ג. ובכ"מ.
85) ויצא כה, ז. ובמדבר"ל לשם.
86) יחזקאל כ, לה. וראה בחיי, אה"ה ועוד ר"פ מסעי. לקו"ת ר"פ נשא. ובכ"מ.
87) עקב ה, טו.
88) ל' הרמב"ם הל' ביהב"ח פ"א ה"ב.
89) תהלים עד, ט.